

בין 'טכניון' ל'תכניון' – משמעות הציווי 'יהודי דבר עברית' נוסח בן-גוריון, 1963

זכי שלום

רקע

ערב מלחמת העולם הראשונה רגש היישוב היהודי בארץ-ישראל עקב ויכוח בשאלת שפת ההוראה בטכניון בחיפה. המאבק היה בין אלה שתמכו בהוראה בשפה הגרמנית לבין אלה שתמכו בהוראה בשפה העברית.¹

שנים רבות לאחר מכן נמצא הד כלשהו למאבק זה בחליפת מכתבים בין ראש הממשלה ושר הביטחון דוד בן-גוריון לבין הרמטכ"ל הראשון של צה"ל, רב אלוף במילואים יעקב דורי, ששימש משך שנים כנשיא הטכניון. הסוגיה העיקרית שנדונה בחליפת המכתבים בין שני האישים היא שפת ההוראה של מרצים אחדים בטכניון, והפעם מדובר היה בשפה האנגלית.

סיפור המעשה

ראשיתה של הפרשה בידיעה שהתפרסמה בעיתון 'הארץ' בראשית פברואר 1963 על בסיס תלונה של תלמיד בטכניון. בידיעה נכתב כך:

בתחילת שנת לימודים זאת הונהגו בטכניון לימודים הומניסטיים. והנה פירסמה מזכירות האקדמיה [המזכירות האקדמית של הטכניון] לפני כמה ימים את רשימת המקצועות ההומניסטיים לסימסטר ב', ובהם אנו מוצאים שלושה מקצועות, אשר שפת הוראתם תהיה אנגלית: ספרות העולם, סוציולוגיה ופסיכולוגיה.²

בן-גוריון, אשר קרא את הידיעה, שיגר מיד מכתב, כעוס באופיו, אל נשיא הטכניון יעקב דורי ובו כתב בין השאר:

האמנם נכון הדבר [שניתנים בטכניון קורסים בשפה האנגלית]? ומי החליט על כך? הנעשה הדבר בידיעת משרד החינוך והנהלת הטכניון? הידעת אתה מהדבר הזה... אם כי אין לי שום יסוד לפקפק באמיתות הידיעה – קשה לי להאמין שאמנם נעשתה שערוריה כזו; אמנע מכל פעולה בעניין זה עד שאקבל ממך תשובה אם הדבר נכון או לא.³

בתשובתו לבן-גוריון הבהיר דורי:

הנוהג להזמין מרצים אורחים, בעלי שם במקצועם, להרצות במוסדות להשכלה גבוהה בארצנו – סדרת

2 בן-גוריון אל דורי, 11 בפברואר 1963, אב"ג, תיק התכתבויות.
3 שם.

1 על ראשיתו של מאבק זה ראה: צבי שילוני, הקרן הקיימת לישראל וההתיישבות הציונית 1903-1914, ירושלים 1990, עמ' 394-396 ושם הפניות.

כתב לדורי שאין הוא מחויב אמנם למסור לו את הנתונים שביקש לברר אך בנימה של איום הבהיר לו כי אם לא יעבירם אליו יוכל להשיגם ממקור אחר. וזו לשון דבריו של בן-גוריון:

אין לי כלום כנגד הרצאת אורח בלשון זרה, אם לשובע, לחודש או יותר. מתשובתך לא ברור אם שלוש המקצועות... נלמדים אך ורק על ידי פרופסורים זרים, אורחים, או פרופסורים קבועים, מקומיים.

אני יודע שהטכניון אינו נזקק לאישורי, ואין הממשלה מתערבת בהנהלת החינוך הגבוה. אבל דבר זה נוגע לכל אורח; ואם מורים מקומיים מלמדים באנגלית [ההדגשה במקור] בבית ספר גבוה, ישראלי, הרי זה דבר הנוגע לכל יהודי המכבד את עצמו. אהיה אסיר תודה אם תודיע לי אם [ההוראה בשפה] האנגלית נהוגה רק לגבי פרופסורים אורחים או לא... אם משום מה אין לך עניין להודיע לי פרט חשוב זה, לא אתרעם עליך, אבל אברר הדבר [בעצמי].⁷

מכתבו זה של בן-גוריון עורר שוב את כעסו של דורי, ובמכתב תשובה אליו הוא ניסה ליישר את ההדורים:

ברצוני להבהיר בצורה שאינה משתמעת אחרת כי הקורסים הניתנים בטכניון בשפה האנגלית ניתנים רק על ידי מרצים אורחים [ההדגשה במקור]. שומן שהותם בארץ מוגבל ותפקידם זמני וחד פעמי. אין אצלנו אף מורה קבוע אשר מרצה בשפה האנגלית, ולגבי אותם מורים אשר נענים להזמנתנו ובאים להשתקע בארץ אנו נוהגים לשלחם על חשבוננו לאולפן, ולפני שהלשון [העברית] שגורה בפיהם במידה מספקת אין הם לוקחים חלק במערכת הלימודים הקבועה.⁸

את מכתבו לבן-גוריון סיים דורי בהבעת תמיחה על נוסח מכתבו של בן-גוריון אליו, ובעיקר על

הרצאות או קורסים מסוימים - בשפתם, מקובל מזה שנים, ועד היום לא נמצאו עוררין על נוהג זה... ראיתי בפעולות מסוג זה ברכה לא רק משום שיש בהן הרחבת אופק ומגע עם העולם בשטח הרוח והמדע, אלא גם משום שארצנו עדיין אינה משופעת בכוחות מעולים בשטחים שונים, ועלינו להיזקק לאנשי תורה גם מחוץ לארץ.⁴

קביעתו של בן-גוריון כי המדובר ב'שערווריה' הכעיסה את דורי, ובצדק, שהרי ברור כי המדובר בנוהג שנתקבע עוד בטרם הגיע דורי לטכניון: 'זהו, כמובן, משפט חמור מאין כמוהו', הוא כתב לבן-גוריון, 'אין אני רואה את עצמי אחראי לנוהג הכללי המקובל בארץ מזה שנים, שגם הטכניון נוהג לפיו'. למרות זאת, ואף על פי שנשיא הטכניון לא היה כפוף לראש הממשלה, הבהיר לו דורי כי 'במידה והדבר נוגע לטכניון, אני הוא האחראי היחיד למעשה זה, ובהתאם לסיפא של מכתבך אני נכון לקבל כל משפט שתחרוץ עלי'.⁵

אל מכתבו לבן-גוריון צירף דורי מסמך שבו מפורטים שמות המרצים בשפה האנגלית והקורסים שהם מלמדים: פרופ' ליפצין - ספרות העולם; פרופ' בורטון פישר - סוציולוגיה; פרופ' נ' פרוגוק - פסיכולוגיה.⁶

תשובתו של דורי לא סיפקה את בן-גוריון. ממכתב נוסף שהריץ אל דורי משתמע כי הוא הסכים שמרצים אורחים ירצו תקופת זמן מוגבלת בשפה האנגלית, בן-גוריון הדגיש כי אין המדובר בעניין של מה בכך אלא בנושא הנוגע לכבוד הלאומי שלנו כיהודים. הוא אף

4 דורי אל בן-גוריון, 17 בפברואר 1963, אב"ג, תיק התכתבויות.

5 שם.

6 תזכיר המזכירות האקדמית של הטכניון, 28 בינואר 1963, אב"ג, תיק התכתבויות.

7 בן-גוריון אל דורי, 1 במרס 1963, אב"ג, תיק התכתבויות.

8 דורי אל בן-גוריון, 5 במרס 1963, אב"ג, תיק התכתבויות.

בן-גוריון בחברת פרופ' יוחנן רטנר (מימינו) וקרל אלפרט (משמאלו) מבקרים באתר המיועד לקרייה החדשה של הטכניון (1953)

הטכניון, מכון טכנולוגי לישראל, 1953). אמנם המחברת עצמה כותבת 'טכניון' ב'ט', אבל פה יש החלטה של ועד הלשון שיש לכתוב 'תכניון'.¹⁰

בסיומה של אותה חליפת מכתבים הבין כנראה בן-גוריון כי הרחיק לכת, שלא בצדק, בלשונו הבוטה כלפי דורי, ואת מכתבו אליו סיים במילים: ז' [אם] אני גרמתי לך צער במכתבי השני - אני מבקש סליחתך. לא נתכוונתי אלא לטובת התכניון.¹¹

סיכום

קנאותו של בן-גוריון ללשון העברית היא מן המפורסמות. חליפת המכתבים בינו לבין יעקב דורי מצטרפת למאבקים ממושכים אחרים שהוא ניהל בעניין השפה העברית, כגון התנגדותו

10 בן-גוריון אל דורי, 10 במרס 1963, אב"ג, תיק התכתבויות.

11 ש.ס.

כך שהטיל ספק בנכונותו לספק לו מידע מהימן: 'קשה לי לשער שיכול להיות יסוד כלשהו אצלך, להניח שאמנע מלתת לך אינפורמציה מהימנה ומלאה בכל עניין שאתבקש על ידך, ובכלל זה, כמובן, בעניין הטכניון'.⁹ לכאורה בכך אמורה הייתה להסתיים הפרשה. אולם בן-גוריון לא הרפה. הוא שב ותקף את נשיא הטכניון על כך שהמילה טכניון נכתבת באות טי"ת ולא בתי"ו:

קראתי שהועד המנהל [של הטכניון] פנה לוועד הלשון בשנת 1923 [כדי לברר] על שם התכניון, ועל פי הצעת ביאליק החליט זה שהשם יהיה 'תכניון' [ב'ת' ולא ב'ט'], כי שורש המלה הוא תכן. [אבל משום מה שונה השם] ומעברית הועבר ליוונית ['טכניון']. ורצוי לדעתי להשתמש ב'ת' - 'תכניון' (ראה עמוד 36 ב'תולדות התכניון בראשיתו' בהוצאת המחלקה לקשרי ציבור של

לשימושים שונים במילת החיבור 'את' ותביעתו התקיפה כי מפקדי צה"ל יאמצו לעצמם שמות עבריים.

חליפת מכתבים זו מדהימה בראש ובראשונה מצד עיתויה. שנת 1963 הייתה אחת השנים הסוערות ביותר בתקופת כהונתו של בן-גוריון, הן בחזית החיצונית (פרשת המדענים הגרמנים במצרים והמאבק על 'פרויקט דימונה') והן בחזית הפנימית (פרשת לבון והתגברות מאבקי הכוח בהנהגת מפא"י). במהלך שנה זו התפטר בן-גוריון סופית מן ההנהגה. ואכן במכתבים אחרים שהוא שיגר באותה תקופה התנצל בן-גוריון שוב ושוב בפני מכותביו על כי אין הוא יכול להקדיש למכתביהם תשומת לב רבה יותר נוכח העומס המדיני-הביטחוני הכבד הרובץ עליו. על רקע זה מפליאה העובדה שהוא הקדיש תשומת לב כה רבה לסוגיה זו של שפת ההוראה של קורסים אחדים בטכניון.

חליפת מכתבים זו מדהימה גם בגלל הניסוח הבוטה, אפילו המאיים, שנקט בן-גוריון כלפי דורי. דורי לא היה רק נשיא של מוסד מכובד להשכלה גבוהה במדינת ישראל; הוא היה הרמטכ"ל הראשון של צה"ל ועמד, לפחות

פורמלית, בראש המטה הכללי במהלך מלחמת העצמאות. יתר על כן, הוא נחשב אחד מנאמניו של בן-גוריון, ועם פרישתו של זה ממפא"י בשנת 1965 והקמת רפ"י הצטרף דורי לרשימת המיעוט של תומכיו. כמי שדאג תמיד להפגין תמיכה ואהדה ללא גבול כלפי מפקדי צה"ל, ובראשם הרמטכ"ל, ונזהר עד מאוד בשמירת כבודם (גם אם חלק עליהם לעתים), קשה להבין מה צורך ראה בן-גוריון 'לנפח' סוגיה 'צנועה' זו לממדים של 'שערוריה' ולהשתמש בניסוחים כה פוגעים כלפי הרמטכ"ל הראשון של צה"ל.

מעמדו הציבורי של בן-גוריון ומערכת יחסיו עם דורי אפשרו לו ללא ספק לטפל בסוגיה זו, לשביעות רצונו, בדרך גיבוש ודיסקרטיות יותר, גם אם באורח פורמלי לא היה יכול לכפות על נשיא הטכניון את רצונו. על רקע זה קשה שלא להתרשם כי בן-גוריון בחר במתכוון בדרך כה תקיפה ונחרצת - מטרתו הייתה ככל הנראה לא רק לפתור בעיה 'נקודתית' שהעיקה עליו, אלא גם להציג 'קבל עם ועדה' (ואולי גם כלפי ה'היסטוריה') את החשיבות הרבה שייחס להענקת עדיפות ראשונה ללשון העברית במדינת ישראל.